

**“HİNDİSTAN’DA GELİŞEN TÜRK EDEBİYATI”
ADLI ESER HAKKINDA**

Dr. Süleyman TULÜCÜ**

Asya kıtasının güneyinde yer alan ve geniş topraklara sahip olan Hindistan, tarih boyunca muhtelif devletlerin hükümrânlığı altına girmiş, çok çeşitli kültürlerin beşiği olmuştur. Hint kültürü ve sosyal yapısı üç bin yıla yakın bir süre devamlılık gösterir. Bunun bir sebebi de ülkenin coğrafi durumudur¹. Uzun yıllardan beri farklı dinlerin, medeniyetlerin, kültürlerin ve dillerin egemen olduğu bu topraklarda teşekkül eden felsefi, ilmi², dinî ve kültürel değerler, özellikle diğer yakın ülkeler üzerinde –az çok- etkili olmuştur. Bu zengin kültürel ortamda Türk kültürü de şüphesiz ki çok mümtaz bir yere sahiptir. Hint-Türk kültürel münasebetleri, Hindistan’daki İslâmî tarih ve kültür faaliyetleriyle aynı zamana rastlar³.

VII. yüzyıldan itibaren Hintçeden Arapçaya yapılan çeviriler yoluyla pek çok Hintçe eser, İslâm dünyasına intikal etmiştir⁴. Fars asıllı tanınmış edip İbnü’l-Mukaffa’ (öl. 142/759)’nın Pehleviceden Arapçaya tercüme ettiği “*Kelile ve Dimne*” kitabı⁵, Hint kökenli olup, esas itibarıyla Sanskritçe *Pañçatantra Masalları*⁶’na dayanmaktadır⁷. Bilimin çeşitli dallarında telif ettiği çok kıymetli

* Dr. Ali Fuat Bilkan, *Hindistan’da Gelişen Türk Edebiyatı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2044, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Sanat-Edebiyat Dizisi/157-29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, XII+177 s., 8 s. resim ve belge.

** Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi.

¹ Kemal Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1974, s. 7.

² Krş. I. Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara 1993, s. 113-114; W. Barthold-M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 2. basım, Ankara 1963, s. 31; Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, Ankara 1988, s. 77-78, 79-81.

³ Ali Fuat Bilkan, *Hindistan’da Gelişen Türk Edebiyatı*, s. 1.

⁴ Krş. Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul 1997, s. 95-98; Ramazan Şeşen, *İslâm Dünyasında İlk Tercüme Faaliyetlerine Umumî Bir Bakış (Başlangıçtan h. IV./m.X. Asrın Sonlarına Kadar)*, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/3-4 (1979), s. 4-5, 11.

⁵ R.A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1969, s. 346; D.M. Dunlop, *Arab Civilization to A.D. 1500*, London 1971, s. 46; Saim Sakaçoğlu, *Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara 1973, s. 29-31; Aziz Ahmed, *Hindistan’da İslâm Kültürü Çalışmaları*, Türkçesi: Latif Boyacı, İstanbul 1995, s. 155; İsmail Durmuş, *Arap Edebiyatında Seçilmiş Şahsiyetler*, İstanbul 1999, s. 16.

⁶ Bu hususta bk. Kemal Çağdaş, *Pañçatantra Masalları*, Ankara 1962.

⁷ Krş. C. Brockelmann, *Kelile ve Dimne, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1967, VI, 552; H.A.R. Gibb, *Arabic Literature, An Introduction*, Oxford 1974, s. 51-52; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt, Giriş*, Ankara 1973, s. 199; I. Goldziher, a.g.e., s. 93; Semih Tezcan, Mes’ûd ve XIV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler, *Türk Dilleri Araştırmaları*, c.V (1995), s. 65; Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1996, s. 222; Günay Kut, *Hint Edebiyatından Türk Hikâyelerine*, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akalın Armağanı, 8 (1997), s. 358; Korhan Kaya, *Hint Masalları*, 2. baskı, Ankara 1998, s. 17-18. “*Kelile ve Dimne*” kitabında yer

eserleri ile Bilim Tarihi'nde haklı bir şöhret kazanmış olan el-Bîrûnî (öl. 453/1061'e doğru), pek çok Hintçe eseri Arapçaya tercüme etmiş ve bazı eserlerini de Sanskritçe olarak kaleme almıştır⁸. Bu karşılıklı etkileşimler, müslüman Türklerin bu ülkeye girmesiyle daha da hızlanmıştır. Hindistan'da ilk Türk devleti Gazneliler tarafından kurulmuştur⁹. Gaznelilerden sonra kurulan Delhi (Dehli) Türk Sultanlıkları (Muizzîler, Halacîler, Tuğluklular) ve Babürlüler¹⁰, her iki toplumun yakınlaşmasında önemli rol oynamıştır¹¹.

Ali Fuat Bilkan'ın, tanıtımını bahis konusu ettiğimiz bu eseri, "İçindekiler" (s.VII-VIII) kısmından sonra bir "Önsöz"le (s.IX-XII) başlıyor. "Giriş" bölümünde "Hind-Türk Kültürel ve Edebî Etkileşimi" (s.1-16) başlığı altında geniş bilgi verilmiştir. I. Bölüm "Hindistan Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe El Yazmaları" (s.17-31) başlığını taşımaktadır. Burada, Hindistan kütüphanelerinde mevcut Türkçe yazma eserlerin alfabetik olarak adları sıralanmakta ve bulunduğu kütüphaneler zikredilmektedir. II. Bölümde "Türkçe El Yazmaları" (s.33-118) başlığı altında; 1. Lügatler, 2. Divanlar, 3. Mesnevî ve diğer edebî eserlerin tavsifleri yapılmıştır. III. Bölümde (s. 119-157), A. Hindistan'da Gelişen Türk Şiiri; B.Hindistan'da Gelişen Türk Şiirinin Temsilcileri (1. Zahirüddîn Muhammed Bâbü Mirzâ, 2. Kâmrân Mîrzâ, 3. Bayram Han); C. Hindistan'da Farsça ve Urduca Şiir Yazan Türk Asıllı Şairler (1.Husrev-i Dehlevî, 2. Mîrzâ Gâlib, 3. Mîr Tagî Mîr, 4. Mîrzâ Muhammed Râfî Sauda, 5. Mîr Hasan); D. İki Kültürün Birleştiği Kavşak: "Ravzatü'l-Eş'âr" ana ve alt başlıkları altında, adı geçen şairlerin hâl tercümeleri verilmiş ve şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Daha sonra "Indo-Turkic Cultural and Literary Interaction" (s.159-174) başlığı altında, eserin geniş bir İngilizce özeti yer almış, müteakiben de sırası ile, yararlanılan "Kaynaklar" (s. 175-177) ve konu ile ilgili resimler ve belgeler verilmiştir.

Türk Tarih Kurumu Basımevi (Ankara)'nde güzel bir şekilde basılan bu kitapta –ufak tefek- birtakım yanlışlar ve eksiklikler meydana gelmiştir. Faydalı olacağı mülâhazasıyla, bunlardan bazılarını üç başlık altında göstermek istiyoruz.

alan hikâyeler için bk. Abdullâh b. el-Mukaffâ', *Kelile ve Dimne*, nşr. L.Şeyho, 8. baskı, Dârü'l-Maşrık, Beyrut 1969, Dârü Sâdır, Beyrut 1404/1984; Beydeba, *Kelile ve Dimne*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1985; Beydeba-Abdullah b. el-Mukaffâ', *Kelile ve Dimne (Tercüme ve Metin)*, I-II, çev. Hayreddin Karaman-Bekir Topaloğlu, İstanbul 1978-1980; Beydeba, *Kelile ve Dimne*, çev. Selâhaddin Alpay, İstanbul 1990; Beydeba, *Kelile ve Dimne*, yay.haz. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul 1997; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffâ, *Kelile ve Dimne*, çeviri-inceleme: Said Aykut, İstanbul 1999.

⁸ Aydın Sayılı, *Bîrûnî, Belleten*, XIII/49 (1949), s. 55; a.mlf., *Doğumunun 1000'inci Yılında Beyrunî, Beyrunî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 28; Günay Tümer, *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslâm Dini*, Ankara 1986, s. 71-76; a.mlf., *Bîrûnî, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, VI, 208, 212.

⁹ Bu hususta geniş bilgi için bk. Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 35-43; a.mlf., *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989.

¹⁰ A.mlf., *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 323-360; Yılmaz Öztuna, *İslâm Devletleri, Devletler ve Hanedanlar*, Ankara 1989, I, 828 v.dd.

¹¹ Ali Fuat Bilkan, *a.g.e.*, s. 1.

1) Bazı Yöntem Eksiklikleri:

a) Müellif, bazen özel isim ve kitap adlarında “i” harfinin noktalarını ihmal etmiştir (s. 1, dipnot 1; s. 2, dipnot 5: Abid Husain; s. 2, dipnot 7: Rasony; s.6, dipnot 16: Wilkins, v.b.).

b) Sayfa 1, dipnot 3’ de ünlü şarkiyatçı I. Goldziher’in *Klasik Arap Literatürü* adlı eserinin mütercimleri (Azmi Yüksel-Rahmi Er) ve s. 3, dipnot 10, s. 175’de Aziz Ahmed’in *Hindistan’da İslâm Kültürü Çalışmaları* adlı kitabının mütercimi (Latif Boyacı) unutulmuştur.

c) Sayfa 3, dipnot 9’da “*Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi*” (1989) başlıklı 2 ciltlik Doktora Tezinin hazırlayanı (Zehra Toska¹²) unutulmuştur.

ç) Sayfa 10, dipnot 26; s. 121, dipnot 3; s. 175: *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran 1983; *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 24 (Haziran 1983) olacaktır.

d) Sayfa 135, dipnot 15: H. Beveridge’in *İslâm Ansiklopedisi*’ne yazdığı maddenin adı (Kâmran Mirza) kaydedilmemiştir¹³.

e) “Kaynaklar” kısmında, müellifler soyadlarına göre alfabetik olarak verilmemiştir.

f) “Kaynaklar” kısmına, sadece asıl kaynaklar alınmış, tâli derecedeki eserlere yer verilmemiştir. Bu tür eserlerin de “Kaynakça”da yer almasında büyük faydalar vardır.

2) Bazı Bilgi, Baskı ve İmlâ Hataları:

Bartold (s. IX), Barthold; Mecmu’â (s. X, 28), Mecmû’a; pekçok (s. 2, 11, 125), pek çok; mağlûb (s.2), mağlûp; In (s.2, dipnot 5), in; Re’is (s.4), Reis; age (s.5, dipnot 15, v.b.), a.g.e.; çinde (s.7), içinde; yanısıra (s.10,135), yanı sıra; Hindustan (s.11), Hindistan; ...Manuscrihts (s. 14, dipnot 38), ...Manuscripts; Uzakdoğu (s. 15), Uzak Doğu; Abdülhâk (s. 15), Abdülhak; dergâh yay. (s.15, dipnot 47), Dergâh Yay.; Cemil Meriç’in (s. 16), Cemil Meriç; Türkish (s. 17), Turkish; ... İslamic Mss. (s. 19, dipnot ****), ... Islamic Mss.; India Ofis (s.21, dipnot 6, s.23), India Office; Gâyetü’l-Beyan Fî Tedbîr-i Bedenü’l-İnsan (s. 25), Gâyetü’l-Beyân fî Tedbîri Bedeni’l-İnsân; Heft Guzzât (s. 26), Heft Guzât; El Ainî (s. 26) el-‘Aynî; ... ve’n-Nevvâl (s. 26), ... ve’n-Nevâl; Miftahu’c-Cinân (s. 28), Miftâhu’l-Cinân; Risale Şifâü’l Fevâ’id be Hazret (s. 29), Risâle-i Şifâ’ü’l-Fevâ’id be-Hazret; Risâle-i Havvâs (s. 29), Risâle-i Havâss;... Vak’ayi’ (s. 30), ... Vakâyi’; ... ‘Abîdullah (s. 43), ... ‘Ubeydullah; Kuvamüddîn (s. 46), Kıvâmüddîn; Temmetü’l-kitâb... (s. 71, 72, 105), Temmeti’l-kitâb...; ... Gafarallahu (s. 71), ...

¹² Bk. Günay Kut, a.g.m., *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akalın Armağanı, 8 (1997), s. 359, dipnot 7.

¹³ Meselâ bk. Vâhid Çabuk, *İslâm Ansiklopedisi İndeksi*, Ankara 1994, s. 213,419.

Gafarahullâhu;Ebu Nasan (s. 93, 98), Ebû Hasan; Seyyîd... (s. 105), Seyyid...; ... Zünubehüm (s. 107), ... Zünûbehüm; Türkoloğ (s. 119), Türkolog; Baveridge (s. 125), Beveridge; Kubetü'l-hazra (s. 148), Kubbetü'l-Hazrâ; intisab (s. 148), intisap; paralel (s. 148), paralel; Bakiye-i Nakiye (s. 148), Bakiyye-i Nakiyye (Bakiyyetü'n-Nakiyye¹⁴) olacaktır.

3) Bazı Bibliyografya İlâveleri:

Muhakkaktır ki telif edilen eserlerde bibliyografya "tahdidî" değildir. Gerekli bibliyografyanın –çok aşırıya kaçmadan- kaydedilmesinde ve gösterilmesinde okuyucu ve araştırmacılar açısından büyük yarar vardır. Faydalı olacağı mülâhazasıyla, konuyu az çok ilgilendiren, görebildiğimiz şu kitap ve makaleleri ilâve edebiliriz:

Kitaplar:

- 1-Aziz Ahmet, M., *Siyasî Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu*, baskıya haz. Tansu Say, İstanbul 1975.
- 2- Banarlı, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1971, I, 518-522.
- 3-Barthold, W.-M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 2. basım, Ankara 1963, s. 71-72, 221-222, 237,246.
- 4-Bilhan, Saffet, *Orta Asya Bilgin Hükümdarları Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat*, Ankara 1988, s.78-82, 139-140.
- 5-Bombaci, Alessio, *Histoire de la Littérature Turque*, trad. Fr.: I. Mélikoff, Paris 1968, s. 135-152.
- 6-Caferoğlu, A., *Türk Dili Tarihi I-II*, 3.baskı, İstanbul 1984, II, 195-229.
- 7-Çağdaş, Kemal, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1974.
- 8-Eckmann, János, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1996.
- 9-Grenard, Fernand, *Babur*, çev. Orhan Yüksel, İstanbul 1971.
- 10-Kaya, Korhan, *Hint Masalları*, 2. baskı, Ankara 1998.
- 11-Köprülü, M. Fuad, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1934, s.240-246.
- 12-Levend, Ağâh Sırrı, *Ali Şir Nevaî*, I-IV, Ankara 1965-1968.
- 13-Mahajan, V.D., *The Sultanate of Delhi*, Delhi 1970.
- 14-Miquel, André, *İslâm ve Medeniyeti, Doğuştan Günümüze*, çev. Ahmet Fidan-Hasan Menteş, Ankara 1991, I, 291-294.

¹⁴ Bk. Devletşah, *Tezkire-i Devletşah I*, çev. Necati Lugal, MEB Yay., İstanbul 1994, s.370.

- 15-**Mirza**, Mohammad Wahid, *The Life and Works of Amir Khusrau*, Calcutta 1935.
- 16-**Munli**, K.M., *The Delhi Sultanate*, Bombay 1960.
- 17-**Seferoğlu**, Şükrü Kaya-Adnan Müderrisoğlu, *Türk Devletleri Tarihi (Etnolojik Bir Deneme)*, Ankara 1986, s. 145-149.
- 18-**Toparlı**, Recep, *Hârezmlî Hâfız'ın Divanı, İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara 1998.
- 19-**Yurdaydın**, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, 2. baskı, Ankara 1982, s. 265-332.

Makaleler:

- 1-**Arat**, Reşid Rahmeti, Babür ve Yazısı, *Türk Kültürü*, II/17 (Mart 1964), s. 18-21; aynı yazı için ayrıca bk. Reşid Rahmeti Arat, *Makaleler*, Cilt I, yay.haz. Osman Fikri Sertkaya, Ankara 1987, s. 961-964.
- 2-**Ayyubi**, Akmal, Hint Kültürü Üzerinde Türk Tesirleri, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, III/3-4 (1959-1960), s. 205-210.
- 3-_____, Hindistan Türklere Neler Borçludur?, çev. Nejat Kaymaz, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s. 276-283.
- 4-_____, Hindistan Laik Cumhuriyetinde Türkoloji, *Türk Dili*, XIV/164 (Mayıs 1965), s. 564-567.
- 5-_____, Önemli Bir Türkçe Sözlük¹⁵, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1965, Ankara 1996, s. 65-101.
- 6-_____, A Proposal for Research on Indo-Turkish Relations, *Belleten*, XLVI/181 (Ocak 1982), s. 67-72.
- 7-**Bayur**, Hikmet, Orta Çağda Türkler ve Hindistan, *III. Türk Tarih Kongresi, Ankara 15-20 Kasım 1943, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s. 131-155.
- 8-**Bilkan**, Ali Fuat, Bâbü'ün "Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi" Adlı Eseri, *Bilig*, sayı 8 (Kış/Winter 1999), s. 105-111.
- 9-**Cöğce**, Salim, Delhi Türk İmparatorluğu'nda Sultan Şemseddin İltutmüş'un Kırk Kölesi: Cihilgâni'lerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller, *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, III. Türk Tarihi, Cilt I*, İstanbul 1985, s. 175-186.

¹⁵ Bu yazıda, yazarı belli olmayan ve XVI. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen *Kitab-ı Arabî ve Fârisî ve Türki* adlı bir sözlük ele alınıyor.

- 10- _____, Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı, *Erdem*, Aydın Sayılı Özel Sayısı-III, c.9, sayı 27 (Ocak 1997), s. 981-987.
- 11-**Çetin**, Nihad M., Amîr Xusraw-i Dihlawî'nin Eserlerinin Yazma Nüshaları, *Şarkiyat Mecmuası*, V (1964), s. 71-84.
- 12-**Eckmann**, J., Çağatayca, *Tarihi Türk Şiveleri*, çev. Mehmet Akalın, 2.baskı, Ankara 1988, s.211 v. dd.
- 13-*İslâm Ansiklopedisi*, I-XIII, İstanbul 1940-1988 (ilgili maddeler).
- 14-**Karahan**, Abdülkadir, Farsça ve Urduca'nın Şiir Dehâsi, Esedullah Han Galib, *Türk Kültürü*, IX/100 (Şubat 1971), s. 121-123.
- 15-**Konukçu**, Enver, Delhi Kalaç Sultanlığının Kuruluşu (1290), *IX. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, II.Cilt, Ankara 1988, s. 587-592.
- 16- _____, Hindistan'daki Türk Devletleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, IX, 373-535.
- 17- _____, XIII.-XIV. Yüzyıllarda Hindistan'da Türk Kurucular ve Hanedanlar, *Erdem*, Aydın Sayılı Özel Sayısı-III, c.9, sayı 27 (Ocak 1997), s. 1177-1181.
- 18-**Kureşî**, I. H., Moğollar'dan Önce Müslüman Hindistan, çev. Kasım Turhan, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Editör: P.M. Holt v.b., İstanbul 1989, II, 269-298.
- 19- _____, Moğollar'ın Hâkimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları, çev. Kasım Turhan, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Editör:P.M. Holt v.b., İstanbul 1989, II, 299-330.
- 20-**Macun**, İnci, Türkiye'de Hindoloji Yayınları, *Doğu Dilleri*, II/2 (1975), s. 157-167.
- 21-**Merçil**, Erdoğan, Emîr Husrev-i Dihlevî, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVI/1-2 (1977-1978), s. 185-193.
- 22-**Ruben**, W., Eski Hint Metinlerinin Dünyaca Meşhur Tercümeleeri, *Tercüme*, c.1, sayı 4 (1940), s. 392-397, c.I, sayı 5 (1941), s. 479-484.
- 23-**Şen**, Mesut, Bâbur'un Mektupları, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Mehmet Akalın Armağanı, 8 (1997), s. 397-462.
- 24-**Tarlan**, Ali Nihad, Emir Hüsrev-i Dehlevi, *Yeni Asya*, 22-23 Eylül 1953.
- 25- _____, Emir Hüsrev-i Dehlevi, Şarkın Ruhu, *Yeni Asya*, 22 Mart 1970, s. 2-5.
- 26-*Türk Ansiklopedisi*, I-XXXIII, Ankara 1943-1986 (ilgili maddeler).

27-*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I-, İstanbul 1977- (ilgili maddeler).

28-*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-, İstanbul 1988- (ilgili maddeler).

29-**Üçok**, Bahriye, Delhi Müslüman-Türk Sultanlığının Kuruluşu ve Sultan Raziye'nin Saltanatı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII (1960), s.125-134.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Bilkan'ın bu eseri, Hindistan'da gelişen Türk edebiyatı konusunda ortaya konmuş ilk derli toplu telif sayılabilir.